

ња дати су одговарајући одговори базирани на новим сазнањима македонске историографије, а грађени на основу најновијих архивских истраживања. Други део питања и проблема затражиће, пак, своје право историјско утаничавање у будућим, даљим и дубљим проучавањима. Уосталом, изграђени ставови будућих научних

скупова о овој проблематици, а организовани од Савета „Десет дана Крушевске републике“, који прерастају у традиционалне, даће нова одговарајућа сагледавања и утаничења појединих питања и догађаја, везаних за илинденски устанак и Крушевску републику.

Александар Трајановски

Др ДУШАН Ј. МАТИНОВИЋ: ЦЕТИЊЕ — ПОСТАНАК, РАЗВОЈ И ТУРИСТИЧКЕ МОГУЋНОСТИ

(„Обод“, Цетиње 1977)

Завршавајући крајем 1976. године своја вишегодишња пројектована испитивања сеоских и градских насеља старе Црне Горе, још једанпут смо и кроз непосредна теренска сагледавања имали могућност да увидимо и у релативно обимном раду саопштимо своје налазе и гледишта о многоструком утицају и значају градских насеља, првенствено Цетиња, затим Ријеке Црнојевића и Вирпазара за свеукупни развој, у првом реду региона тзв. старе Црне Горе, као и за њему дотичне и од њега, у географско-историјском и антропогеографском погледу неодвојиве регионе.

Ову уводну напомену наводимо са циљем да укажемо на то колико је било неопходно да се Цетиње, његов развој и комплексна улога у развоју Црне Горе издвоји и као посебни предмет обради у једној докторској дисертацији. Само на први поглед, наиме, могао би се ставити приговор да Цетиње као релативно мали град не би могао доћи у обзир за тему посебног докторског рада. Замисао да он то ипак може бити веома основано се потврдила свиме што ова, сада објављена, Мартиновићева дисертација спознајно нуди читаоцу. Њоме се заправо потврђује правило да се испитивању квантитета појава може претпоставити њихов феноменолошки квалитет, који проистиче из дејства разнородног и специфичног јединства чинилаца, о ка-

квима је овдје ријеч. Као град, Цетиње измиче оном општем правилу по коме су се у новијој историји, везано за капиталистичку формацију, образовали и ширили многи градови у свијету и у нас. Оно је и са друкчијим разлозима настало и према „својим“ се објективним околностима и могућностима развијало и обликовало.

Разумије се, Мартиновић је то имао у виду, па је у том смислу примјенио и одговарајућу методологију рада. Држећи се окоснице монографског испитивања, он се усмјерио на приказивање постанка, развоја и туристичких могућности града, назначивајући при том његове функције у прошлости и данас. Читаву монографију објединио је у пет међусобно повезаних цјелина, да би у шестом поглављу саопштио закључна разматрања, а у седмом и посебни прилог библиографији Цетиња.

У првом, кратком поглављу приказани су географски положај града и његова саобраћајна повезаност. Приказом су обухваћени основни подаци о границама цетињске субрегије, која се административно поклапа са територијом (910 km²) данашње општине. Приказане су и главне саобраћајнице и њихове основне морфолошке диспозиције у регионалном повезивању града са другим областима и подручјима, уз констатацију да гравитирајуће комуникације још

нијесу урађене на задовољавајућем нивоу.

У другом поглављу су у цјелиходној мјери размотрене природне одлике цетињске субрегије. О њима је, додуше, и до сада прилично писано, али их је ипак у оваквом раду било нужно синтетично приказати. Свако насеље, а поготову град, антропогени је израз природних чинилаца, без чијег сагледавања није могуће указати на ове или оне црте његовог развоја, посебно урбаног. Овдје је ријеч о геоморфолошким одликама и проходности терена, затим о климатским и хидрографским приликама и проблемима снабдијевања водом, те о педолошким и биогеографским особинама. Уопште узев, природни фактори овдашње средине у знатној мјери нијесу били наклоњени развоју веће градске агломерације. Сложени и енергични облици махом карстификованог, безводног, тешко проходног и у многоме агеономичног простора били су увелико крути лимити већег, свестранијег развоја читавог краја. Настало сплетом историјских околности у крашкој оази Цетињског поља, Цетиње се благодаревши географском положају који почива на средокраћама између приморја и унутрашњости, посебно на дијагонали између базена Скадарског језера и долине Ријеке Црнојевића на једној и Његушког поља и Боке Которске на другој страни, развијало као средиште релативно велике области, нарочито у новијој прошлости.

Тај развој, сходно концепцији рада, Мартиновић је веома прегледно и чињенично обрадио у трећем поглављу. Прије свега, периодизирао га је тако што је најприје изложио постанак и главна обиљежја развоја насеља до 70-тих година прошлога вијека, затим у периоду од тих година до првог свјетског рата, па даље територијални развитак и изглед града у међуратном и његов развој у најновијем, поратном пе-

риоду, с посебним освртом на инфраструктурну опремљеност и морфоурбане карактеристике. Оваква периодизација одражава ритам развоја, територијалног ширења и општег физиономирања града. Почев од основане претпоставке да су у Цетињском пољу постојале насеобине и прије подизања двора Црнојевића (1482) и манастира (1484), о чему свједоче и први помен Цетиња у писаним изворима (1440) и Влашка црква изграђена 1450. године, па све до средине прошлог вијека, насеље је порасло на свега око 20 кућа. Енглески писац Вилкинсон, на примјер, саопштава 1844. године да Цетиње кога назива „најмањом пријестоницом Европе, а вјероватно и цијелог свијета“, има поред Манастира и Биљарде, 19 или 20 кућа, међу којима су биле и двије крчме. Крајем пак 70-тих година, француски писац Булоњ казује да се у овом „селу — пријестоници“ сем Манастира, Биљарде, „двје боље сазидане куће“ које служе „као резиденција суверена Црне Горе“ и хотела „Локанде“, налази више од 60 кућа размјештених „дуж двије врло широке улице... Прве су уопште покривене цријепом, а друге сламом“. Развој насеља је, дакле, за тако дуго вријеме, био веома спор, и то из више познатих разлога — несигурности од Турака, неразвијене трговачке и занатске функције, опште мале економске моћи земље итд.

У другом периоду, у склопу побољшаних друштвено-историјских прилика започиње динамични развој града. Тако је већ од 1878. године, када је Цетиње имало „око 100 кућа, од којих већи дио једносратних и сламом покривених, са становништвом од 800 душа“, до 1896. насеље нарастало на око 400 домова са 2.476 становника. У овом периоду изграђен је низ значајних јавних објеката, а на размеђи прошлог и овог стољећа и неколико репре-

зентативних зграда дипломатских представништава страних земаља. Уочи првог свјетског рата Цетиње је имало 691 стамбену зграду, од којих је 385 било изграђено до 1900, а 306 од те до 1914. године.

У трећем периоду (1918—1941) Цетиње је задржало улогу административно-територијалног средишта за још већу територију од оне раније, тако да се подизањем нових државних објеката још више развило. Тада је изграђено и 338, поглавито приватних зграда. Године 1939. имало је 6.500 становника. Послије 1946. год., када је Титоград (Подгорица) од Цетиња преузео улогу главног града Црне Горе, насеље је за неколико година извјесно стагнирало, да би се затим, благодарећи изградњи неких индустријских објеката и развоју културних институција, знатно развило. Савремени развој града темељи се на његовој привредној и културној функцији, те повезано са овом другом — на туризму. Овај подловђенски град, град великог Његоша и град-херој из НОР-а, у коме је свака стопа стопа историје, са својим музејским установама и богатим културним наслеђем, све више интересује и туристе, а не само научнике и умјетнике из многих земаља.

У четвртном, најопсежнијем поглављу, аутор подробно расправља бројне и разноврсне функције Цетиња у прошлости и данас. Он, наиме, методом каузалног хронолошког повезивања расположивог фонда података, освјетљава административно-управне, политичке, дипломатске, културно-просвјетне, здравствене, пољопривредне, индустријске (обухватајући све њене гране), затим занатске, трговинске, финансијско-банкарске, саобраћајне и туристичко-угостиољске функције града. Клонећи се строгог историцизма, аутор је расположиве податке користио и тумачио у смислу истицања ме-

ђуусловљености и међузависности свих тих функција, као и њиховог одраза на социо-економске структуре и урбану трансформацију насеља. Из историографског осврта на развој и умножавање тих функција и обиља статистичких података из новијег времена, сагледава се на једној страни комплексна цјелина градског организма, док се на другој истиче његова повезаност, првенствено у миграторном домену, са ужом и широм гравитационом зоном. У складу са осавремењеним принципима географског истраживања градова, према којима се не само сагледавају него и истичу постојећи проблеми и могући правци даљег развоја, Мартиновић указује на перспективе развитака појединих функција града, тј. у овом случају, с обзиром на оскудну природну средину и ограничене економске моћи гравитирајућег подручја, на развој одређених привредних грана, у првом реду индустрије, туризма и саобраћаја. На овај начин Мартиновић примјером потврђује широке могућности практичне примјене резултата комплексних географских истраживања градова и њихових гравитационих подручја. На примјеру Цетиња и његове регије оне се наглашено огледају у домену свестраног развоја туристичке привреде.

Зацијело, Мартиновићева монографија о Цетињу је вишеструко значајна. Прије свега, не само зато што је Цетиње, и поред тога што је о њему прилично писано, заиста заслужује него и зато што она по третману захваћених питања и проблема указује колико је неопходно наставити са испитивањима градова у Црној Гори, како би се, укључујући и сеоска насеља, у догледно вријеме приступило стварању једне опште монографије о насељима Црне Горе.